

Оценка на степеня на конвергенция на българската икономика с икономиките на страните – членки на Европейския съюз, през периода 2004-2016 г.

Аглика Кънева*

Резюме: В статията се прави анализ на степеня на конвергенция на българската икономика с европейската икономика, като се оценяват номиналната конвергенция – ценова стабилност, дългосрочни лихвени проценти, стабилност на обменния курс и държавна бюджетна позиция, реалната конвергенция – равнище на цените, БВП на глава от населението и производителност на труда, както и други релевантни фактори като платежен баланс, търговска интеграция на страната с еврозоната и финансова интеграция, съвместимост на националното законодателство. Изследвани са основни икономически показатели за България през периода 2004-2016 г.

Ключови думи: еврозона, евро, номинална конвергенция, реална конвергенция.

JEL: F36.

1. Увод

На страната ни ѝ предстои в даден бъдещ момент да се присъедини към еврозоната. От приемането на еврото за България съществуват предимства като елиминиране на валутния риск, намаляване на страновия риск и отпук – на лихвените проценти, увеличение на чуждестранните инвестиции и търговията, намаляване на транзакцион-

ните разходи, които ще стимулират икономическия растеж. Като доводи против присъединяването ни към еврозоната се посочват очакваната инфлация и загуба на суверенитет в паричната политика и други области на икономическата политика. Световната финансова и икономическа криза и дълговата криза в еврозоната оказаха негативно влияние върху някои от страните в еврозоната. При присъединяване на страната ни към европейския икономически и паричен съюз (ЕИПС) България ще бъде длъжна да се включи финансово, ако се наложи спасяването на някоя от страните членки.

За да бъде приета в еврозоната, България следва да отговори на определени критерии. **Основната цел** на статията е да се изследва конвергенцията на българската икономика към икономиката на еврозоната.

За да се реализира целта, в статията се очертават следните **конкретни задачи**:

1. Изследване на номиналната и реалната конвергенция и съвместимост на националното законодателство на България с ЕС.
2. Анализ на динамиката на основни икономически показатели за България през периода 2004-2016 г.
3. Определяне на мерките, които следва да се предприемат за достигане на критериите за номинална и реална конвергенция на икономиката на България към икономиките на страните – членки в ЕС.

* Аглика Кънева е доктор, главен асистент в катедра „Финанси“ на УНСС, e-mail: aglika.kaneva@abv.bg

Предмет на изследването е конвергенцията на българската икономика с икономиката на ЕС.

Конкретни обекти на изследването са:

1. Същностната характеристика на критериите за номинална и реална конвергенция;
2. Предпоставките за достигане на критериите за номинална и реална конвергенция;
3. Проблемите, възникващи при процеса на достигане на критериите за номинална и реална конвергенция на икономиката на България към икономиките на страните –членки на ЕС.

Основната теза на разработката е, че достигането на критериите за номинална и реална конвергенция на икономиката на България към икономиките на страните – членки в ЕС, е от съществено значение. Определянето на степеня на конвергенция на страната ни е необходима предпоставка за определяне на мерките, които следва да предприеме България, за да бъде приета в еврозоната.

Използваната методология е комбинация от няколко метода на анализ и по-

конкретно емпиричен анализ, сравнителен анализ, индукция и дедукция, дескриптивен анализ и синтез, историко-логически анализ. Предпочитание се отдава на аналитичния подход, който гарантира по-голяма обективност на резултатите.

2. Състояние на икономическата конвергенция в България

2.1. Номинална конвергенция

Съгласно Договорите за присъединяването на страните членки, от датата на тяхното членство в ЕС те участват в ЕИПС като страни с дерогация, които са задължени да приемат единната европейска валута. Не са определени конкретни срокове за приемането на еврото, тъй като това е свързано с покриване на Мaaстрихтските критерии (Договор за Европейския съюз, подписан на 7 февруари 1992 г., в сила от 1 ноември 1993 г.).

Таблица 1 показва икономическите показатели за конвергенцията на България през периода май 2015 – април 2016 г. (Доклад за конвергенцията, ЕЦБ, юни 2016 г., с. 46).

Таблица 1. Показатели за икономическата конвергенция на България през периода май 2015 г. – април 2016 г.

Критерии:	Икономически показатели		май 2015 г. – април 2016 г.
1. Ценова стабилност	Инфлация измерена с ХИПЦ	България	-1,0%
		Референтна стойност	0,7%
2. Държавна бюджетна позиция	Наличие на свръхдефицит	България	Не
		Референтна стойност	-
	Общ държавен излишък (+) / дефицит (-) като процент от БВП	България	-2,1%
		Референтна стойност	-3,0%
	Общ брутен държавен дълг като процент от БВП	България	26,7%
		Референтна стойност	60%
3. Валутен курс	Валутен курс към евро (средногодишна промяна)	България	0,0
		Референтна стойност	-
4. Дългосрочни лихвени проценти	Среден годишен лихвен процент	България	2,5%
		Референтна стойност	4,0%

Източник: Доклад за конвергенцията, ЕЦБ, юни 2016 г.

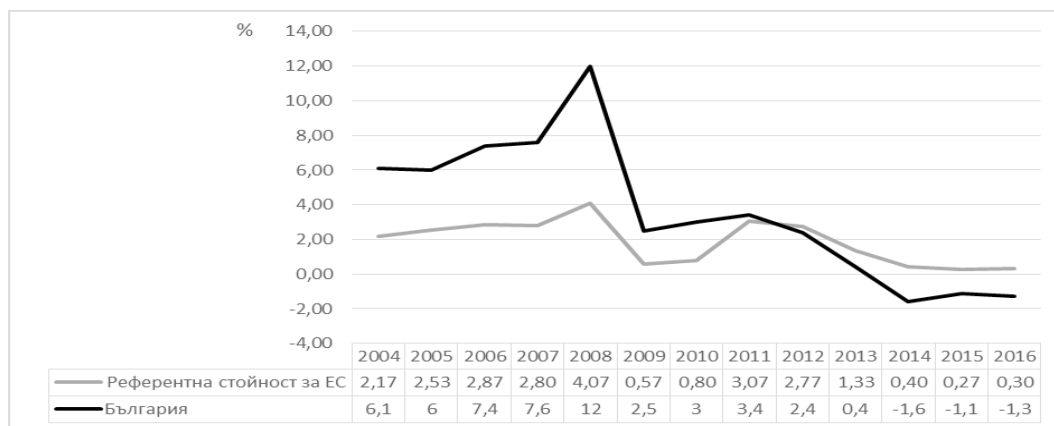
Базата за изчисляване на инфлацията, измерена с Хармонизирания индекс на потребителските цени за периода май 2015 – април 2016 г., е непрегледената средноаритметична стойност на годишните процентни промени на ХИПЦ в България (-1,0%), Словения (-0,8%) и Испания (-0,6%) – плюс 1,5 процентни пункта. Базата за изчисляване на средния годишен лихвен процент за периода май 2015 – април 2016 г. е непрегледената средноаритметична стойност на размерите на лихвените проценти в Словения (1,7%), Испания (1,7%) и България (2,5%) – плюс 2 процентни пункта.

От таблицата се вижда, че България покрива номиналните критерии за членство в еврозоната. В Доклада за конвергенцията на ЕЦБ за 2016 г. се отбелязва, че за периода май 2015 – април 2016 г. 12-месечният среден темп на ХИПЦ инфлация в България е -1,0%, т.е. значително под референтната стойност от 0,7% за критерия за ценова стабилност. В доклада се посочва, че въпреки че понастоящем 12-месечното средно темпо на ХИПЦ инфлацията в България е под референтната стойност, са налице опасения относно устойчивостта на конвергенцията на инфлационните равнища. През разглеждания период май 2015 до април 2016 г. средният размер на дългосрочните лихвени проценти в България е 2,5%, оставайки под референтната стойност от 4,0% на критерия за конвергенция на лихвените проценти. България не е предмет на решение на Съвета на ЕС за наличие на прекомерен дефицит. През 2015 г. балансът на общия държавен бюджет е с дефицит от 2,1% от БВП, т.е. доста под референтната стойност от 3%. От 2012 г. България подлежи на мерките по предпазността, залегнали в Пакта за стабилност и растеж. През 2014 г. бюджетният дефицит на България превиши референтната стойност от 3% от БВП. ЕК оцени свръхдефицита като извънреден и временен, което не налага откриването на процедура при

прекомерен дефицит. В дългосрочен план България е изправена пред средно големи рискове за фискалната устойчивост. Съотношението брутен държавен дълг/БВП е 26,7%, т.е. много под референтната стойност от 60%. През изследвания двегодишен период българският лев не участва в Механизма на обменните курсове II (ERM II). Той е фиксиран към еврото по обменен курс 1,95583 лева за евро в рамките на паричен съвет, въведен през юли 1997 г. (Доклад за конвергенцията, ЕЦБ, *Юни 2016 г.*: с. 62-63).

2.1.1. Ценова стабилност

Както може да се види от фигура 1, стойностите на ХИПЦ в България нарастват от началото на разглеждания период до 2008 г., когато показателят достига най-високата си стойност от 12,0%. Увеличението на цените в България през 2008 г. вероятно до голяма степен се дължи на повишението на международните цени на храните и суровия петрол. Инфлационният диференциал между България и изчислената референтна стойност за ЕС също се увеличава през периода 2004-2008 г., като през 2008 г. инфлационният диференциал между България и изчислената референтна стойност за ЕС също е най-голям – 7,93%. Изчислената референтна стойност на ХИПЦ за ЕС също нараства до 2008 г. През 2009 г. както ХИПЦ в България, така и референтната стойност на ХИПЦ за ЕС рязко се понижават съответно до 2,5% и 0,57%. Същото се отнася и за инфлационния диференциал между България и изчислената референтна стойност за ЕС, който за 2009 г. е 1,93%. През 2010 и 2011 г. отново е отчетено леко повишение както при ХИПЦ в България, така и на изчислената референтна стойност на ХИПЦ за ЕС. Инфлационният диференциал между България и изчислената референтна стойност за ЕС нараства през 2010 г. до 2,20%, след което се наблюдава понижение на стойностите му. ХИПЦ в България и изчислената референтна стойност на ХИПЦ за ЕС намаляват от 2012 г.

Бележка: Референтната стойност за ЕС се изчислява, като към средноаритметичната стойност на показателя за трите страни – членки на ЕС, които имат най-добри резултати в областта на ценовата стабилност за съответната година, се прибавя 1,5%; през 2004 г. трите страни-членки на ЕС с най-добри резултати по отношение на ценовата стабилност са Финландия (0.1%), Дания (0.9%) и Швеция (1%), през 2005 г. – Финландия (0.8%), Швеция (0.8%) и Холандия (1.5%), през 2006 г. – Полша (1.3%), Финландия (1.3%) и Швеция (1.5%), през 2007 г. – Малта (0.7%), Франция (1.6%) и Холандия (1.6%), през 2008 г. – Холандия (2.2%), Португалия (2.7%) и Германия (2.8%), през 2009 г. – Ирландия (-1.7%), Португалия (-0.9%) и Испания (-0.2%), 2010 г. – Ирландия (-1.6%), Латвия (-1.6%) и Словакия (0.7%), 2011 г. – Ирландия (1.2%), Швеция (1.4%) и Словения (2.1%), 2012 г. – Швеция (0.9%), Гърция (1%) и Ирландия (1.9%), 2013 г. – Гърция (-0.9%), Латвия (0%) и Швеция (0.4%), 2014 г. – България (-1.6%), Гърция (-1.4%) и Кипър (-0.3%), 2015 г. – Кипър (-1.5%), България (-1.1%) и Гърция (-1.1%), 2016 г. – България (-1.3%), Кипър (-1.2%) и Румъния (-1.1%).

Фигура 1. ХИПЦ в България и ЕС през периода 2004-2016 г. (%)

Източник: Евростат, ЕЦБ и собствени изчисления

По-слабото вътрешно и външно търсене, води до спад на инфлацията в България. Освен ниското равнище на базисната инфлация, значителни намаления в административно регулираните цени допринасят допълнително за ниските нива на инфлация, достигнати през 2012 и 2013 г. – съответно 2,4% и 0,4%, а през 2014 г. в България се отчита дефлация в размер на -1.6%. В България се наблюдава дефлация до края на разглеждания период, като стойностите на ХИПЦ са съответно -1.1% за 2015 г. и -1.3% за 2016 г. До 2011 г. средногодишната инфлация в България надвишава средната инфлация в ЕС. От 2012 г. до края на периода изчислените референтни стойности на показателя за ЕС са по-високи в сравнение с тези за България, т.е.

страната ни покрива критерия за ценова стабилност.

През последните тринадесет години (2004-2016 г.) инфлацията в страната, измерена чрез потребителските цени, претърпява значителни колебания на годишна база, варирайки от -1.6% до 12.0%. Динамиката на изчислените референтни стойности на ХИПЦ за ЕС също показва флуктуации, но в по-тесни граници между 0.27% и 4.07% през отделните години от разглеждания период. Следва да се отбележи, че стойностите на ХИПЦ в България и изчислените референтни стойности на ХИПЦ за ЕС се изменят до голяма степен паралелно през периода 2004-2016 г. Увеличението на цените в България след 2004 г. вероятно до голяма степен се дължи на

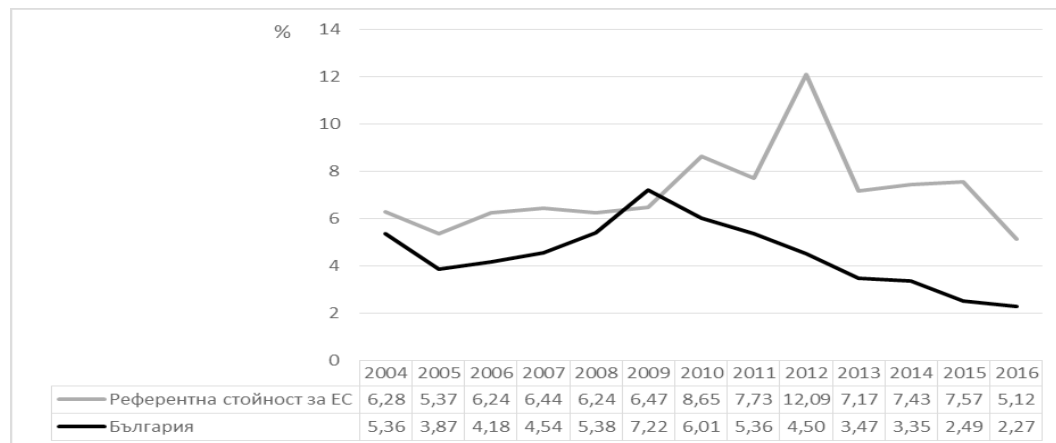
Европейски съюз

процеса на икономическа интеграция с ЕС и паричния съвет, функциониращ в страната. Следва да се отбележи, че намаляването на темповете на инфлация и повишаването на ценовата стабилност, които са основно предимство на паричния съвет, са в противоречие с процеса на сближаване на ценовите равнища с еврозоната. Конвергенцията на цените е свързана с по-висока инфлация в дългосрочен период в страните, които се присъединяват към еврозоната.

Вероятно върху изменението на разглеждания показател влияние оказват световната финансова и икономическа криза и дълговата криза в еврозоната. Може да

се направи изводът, че финансовата криза спомага България да покрие критерия за ценова стабилност. Друг фактор, който допринася за покриването на този критерий, е функциониращият в страната ни паричен съвет. Паричният съвет, функциониращ в България, налага инфлационна дисциплина, като фиксира обменния курс към валута от зона с ниска инфлация. Но той, също така, позволява директно прехвърляне на промените в цените на стоки, внасяни от еврозоната, което има силен ефект за ускоряване на темпа на инфлация в страната в периоди на икономически растеж.

2.1.2. Дългосрочни лихвени проценти

Бележка: Референтната стойност за ЕС се изчислява, като към средноаритметичната стойност на показателя за трите страни – членки на ЕС, които имат най-добри резултати в областта на ценовата стабилност за съответната година, се прибавят 2 процентни пункта.

Използват се същите три държави членки като при изчисляването на референтната стойност по критерия за ценова стабилност. През 2004 г. трите страни – членки на ЕС, с най-добри резултати по отношение на ценовата стабилност са Финландия (4,11%), Дания (4,3%) и Швеция (4,43%), през 2005 г. – Финландия (3,35%), Швеция (3,38%) и Холандия (3,37%), през 2006 г. – Полша (5,23%), Финландия (3,78%) и Швеция (3,7%), през 2007 г. – Малта (4,72%), Франция (4,3%) и Холандия (4,29%), през 2008 г. – Холандия (4,23%), Португалия (4,52%) и Германия (3,98%), през 2009 г. – Ирландия (5,23%), Португалия (4,21%) и Испания (3,98%), 2010 г. – Ирландия (5,74%), Латвия (10,34%) и Словакия (3,87%), 2011 г. – Ирландия (9,6%), Швеция (2,61%) и Словения (4,97%), 2012 г. – Швеция (1,59%), Гърция (22,5%) и Ирландия (6,17%), 2013 г. – Гърция (10,05%), Латвия (3,34%) и Швеция (2,12%), 2014 г. – България (3,35%), Гърция (6,93%) и Кипър (6%), 2015 г. – Кипър (4,54%), България (2,49%) и Гърция (9,67%), 2016 г. – България (2,27%), Кипър (3,77%) и Румъния (3,32%).

Фигура 2. Дългосрочни лихвени проценти в България и ЕС през периода 2004-2016 г. (%)

Източник: Евростат и собствени изчисления

През анализирания период дългосрочните лихвени проценти в България първоначално намаляват през 2005 г. до 3,87%, след което се наблюдава тенденция на постепенно увеличение до 2009 г., когато са достигнати стойности от 7,22%. Това е най-високата стойност на показателя за България през периода 2004-2016 г. От 2010 г. дългосрочните лихвени проценти в България намаляват постепенно до края на анализирания период, като достигат стойности от 2,27%, което е най-ниската стойност на показателя, отчетена в България през разглеждания период. Причините за низходящата тенденция са, че излишъкът от ликвидност намалява възвращаемостта на капитала по банковите портфейли и ограничава печалбите на кредитните институции. През целия анализиран период изчислените референтни стойности на дългосрочните лихвени проценти за ЕС превишават стойностите в България, като изключение прави 2009 г., когато референтната стойност за ЕС е 6,47%. Т.е. страната ни покрива този критерий за присъединяване към еврозоната през всички години от разглеждания период с изключение на 2009 г. Динамиката на дългосрочните лихвени проценти и лихвения диференциал между България и еврозоната се формират основно от рисковата премия за страната и региона, валутния риск, тъй като въпреки фиксирането на валутата, валутният риск не е напълно елиминиран, и инфлационните очаквания. Прави впечатление, че от началото на анализирания период до 2011 г. стойностите на лихвения диференциал между изчислените референтни стойности на дългосрочните лихвени проценти за ЕС и дългосрочните лихвени проценти в България са по-ниски, след което нарастват, но през 2016 г. отново е отчетен сравнително нисък инфлационен диференциал от 2,85%. Лихвеният диференциал между изчислените референтни стойности на дългосрочните лихвени проценти за ЕС и дългосрочните лихвени проценти в Бълга-

рия е най-висок през 2012 г. – 7,59%. Паричният съвет допринася за конвергенцията на лихвените проценти в България с ЕС.

2.1.3. Стабилност на обменния курс

Съгласно Договора за функциониране на Европейския съюз, стабилността на обменния курс е свързана със спазване на нормални граници на отклонение, определени от Механизма на обменните курсове (ERM) на Европейската парична система в продължение на най-малко две години, без девалвация спрямо еврото. По-конкретно, страна членка не трябва да е осъществявала през същия период девалвация на двустранния централен курс на своята валута спрямо еврото по своя собствена инициатива (Договор за функциониране на Европейския съюз). Определени са граници на отклонение на обменния курс от $\pm 15\%$. Участието в ERM II е доброволно. Водеща роля за приемането на страна в ERM II има ЕЦБ, както и политическият консенсус в страните членки на еврозоната. Критерии за приемане в Механизма няма.

Българският лев не участва в ERM II. В България функционира паричен съвет и обменният курс на българския лев е фиксиран към германската марка от 1997 г, а след това – към еврото. Обменният курс е 1,95583 лева за евро.

2.1.4. Позиция на държавния бюджет

През периода 2004-2008 г. държавният бюджет на България е в близка до балансирана позиция и са регистрирани излишъци. В резултат на финансовата и икономическа криза през 2009 и 2010 г. в страната са отчетени бюджетни дефицити, надвишаващи допустимия лимит от 3% от БВП, възлизащи съответно на 4,1% и 3,1% от БВП. Увеличението на бюджетния дефицит през 2009 г. е причинено най-вече от неизпълнение на приходите по държавния бюджет. Може да се направи изводът, че финансовата криза влошава стойностите на показателя и

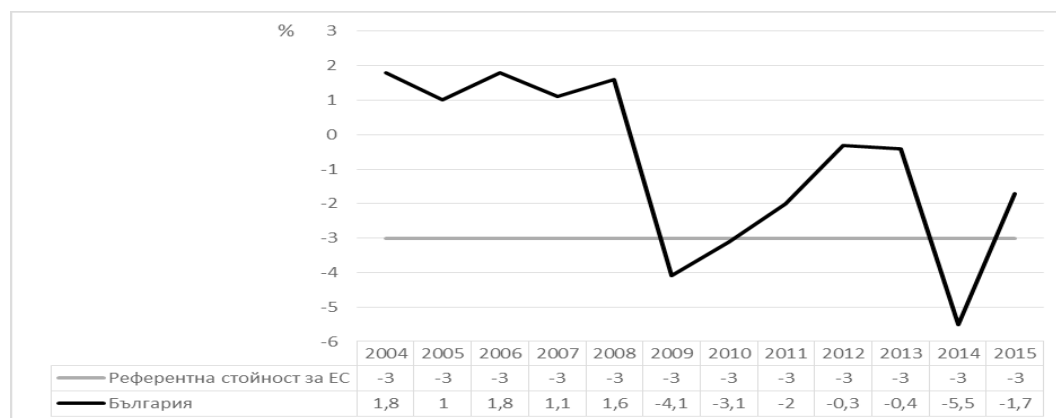
Европейски съюз

България не покрива критерия за приемане в еврозоната, тъй като съотношението бюджетен дефицит към БВП на България превишава референтната стойност от 3%. Съветът Екофин реши, че в България е налице прекомерен дефицит, който следва да бъде коригиран до 2011 г. След коригирането на прекомерния бюджетен дефицит Съветът Екофин отмени съответната процедура за България (фигура 3).

От 2012 г. България подлежи на мерките по предпазния лост, залегнали в Пакта за стабилност и растеж. В периода 2011-2013 г. показателят е под референтната стойност. През 2014 г. бюджетният дефицит в България достига 5,5% от БВП, т.е. стойността му превишава референтната стойност за ЕС. Това се дължи основно на еднократен капиталов трансфер, който представлява 3% от БВП, свързан с промяната в класификацията на Фонда за гарантиране на влоговете в банките в рамките на сектор „държавно управление“, на изпълнение на приходите по държавния бюджет и увеличение на публичните инвестиции. ЕК определи като извънредно и с временен характер превишението на стойностите на съотношението на бюджетния дефицит към БВП на България над референтната стойност за ЕС и не е открита процедура при прекомерен дефицит.

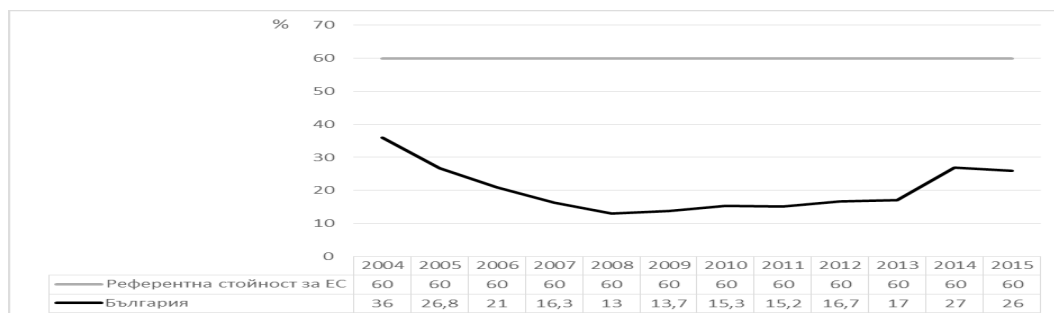
Режимът на паричен съвет налага бюджетна дисциплина, като не позволява финансиране на бюджетния дефицит в България от БНБ. Правителството следва да поддържа балансиран държавен бюджет или нисък бюджетен дефицит. Преди световната финансова и икономическа криза и дълговата криза в еврозоната икономическият растеж в страната и на световно ниво допринесе за постигане на излишъци по държавния бюджет и понижение на държавния дълг. Тези финансови резерви служат за ограничаване на ефектите от финансовата криза.

Относно показателя държавен дълг като процент от БВП, за целия период той е много под референтната стойност от 60%, както се посочва от Маастрихтския договор и Пакта за стабилност и растеж. През периода 2004-2008 г. се наблюдава тенденция на постепенно и непрекъснато намаляване на стойностите на съотношението държавен дълг към БВП на България от 36% през 2004 г. до 13% от БВП през 2008 г. От 2009 г. до края на анализирания период стойностите на показателя нарастват и през 2015 г. той възлиза на 26% от БВП на страната. Финансовата криза има отрицателно отражение и върху показателя дял на държавния дълг в БВП на България (фигура 4).

Фигура 3. Бюджетен дефицит/излишък в България през периода 2004-2015 г. (% от БВП)

Източник: Евростат

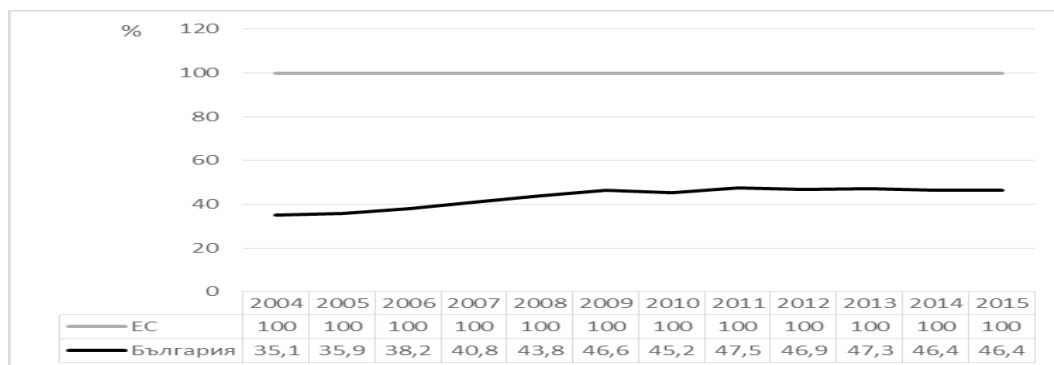
Фигура 4. Общ държавен дълг на България през периода 2004-2015 г. (% от БВП)

Източник: НСИ

Почти през целия период 2004-2015 г. България отчита добро изпълнение на показателите бюджетен баланс и държавен дълг, което се дължи на изискването да следва стриктна фискална политика и наложените ѝ ограничения в условията на паричен съвет, както и елиминиране на възможността за инфлационно финансиране на бюджета. Недостатъчната конвергенция на показателите между България и еврозоната би могла да се дължи по-скоро на отклонение на страните – членки на еврозоната, от фискалните правила и влошаване на техните дългови показатели в периода на финансова криза, отколкото на политиката, следвана от нашата страна.

2.2. Реална конвергенция

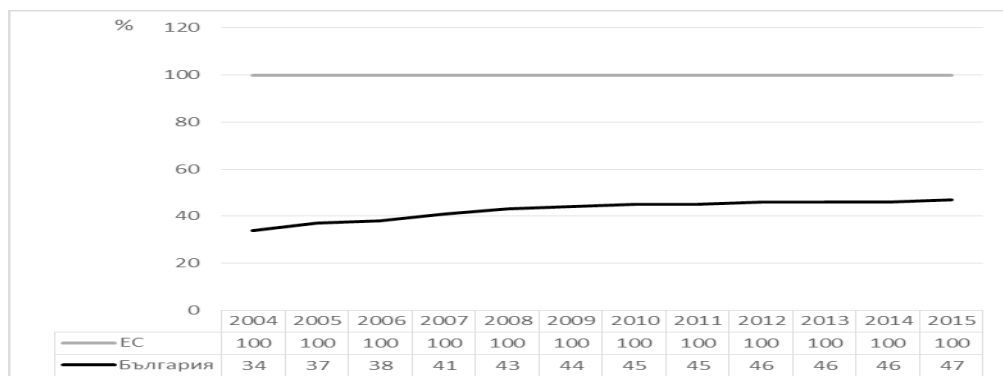
Равнището на цените в България през 2004 г. е по-ниско с 64.9% от средното равнище на цените в ЕС. Стойностите на този показател за страната ни постепенно нарастват до 2011 г., когато достигат 47,5% от средната стойност за страните – членки на ЕС. През годините до края на периода не се наблюдава значително изменение в стойностите на показателя. България има най-ниските ценови равнища в ЕС към месец декември 2015 г., въпреки големия напредък, осъществен в процеса на реална конвергенция през анализирания период – от 35.1% през 2004 г. до 46.4% от средната стойност на показателя за ЕС през 2015 г.

Фигура 5. Индекси на ценовите равнища в България през периода 2004-2015 г. (ЕС-28=100) (%)

Източник: Евростат

Европейски съюз

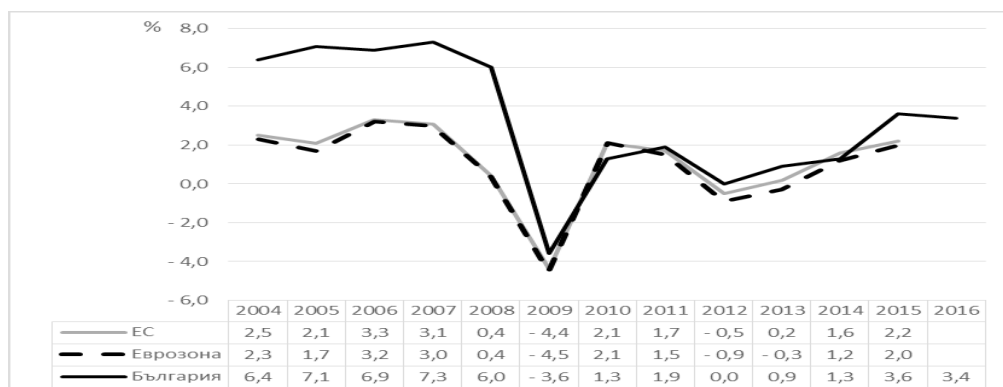

Фигура 6. Индекси на обема на БВП на глава от населението, измерен чрез паритета на покупателната способност, за България в периода 2004-2015 (ЕС-28=100)

Източник: Евростат

БВП на глава от населението, измерен чрез паритет на покупателна способност, за България нараства непрекъснато през периода 2004-2015 г. Първоначално през 2004 г. стойността на показателя за страната ни е с 66% по-ниска от средния БВП на глава от населението в ЕС. До 2010 г. показателят нараства в по-значителна степен, след което и до края на периода се наблюдава увеличение, но в по-малък размер. През 2015 г. БВП на глава от населението в България е с 53% по-нисък от средния БВП на глава от населението за страните – членки на ЕС. И по този показател България се намира на последно място от страните – членки на ЕС, през 2015 г.

Степента на конвергенция по отношение на БВП на глава от населението е значително по-малка в сравнение с общата степен за еврозоната. Това би могло да доведе до задълбочаване на разликите между страните при евентуално присъединяване на България. Процесът на конвергенция ще зависи от действията на страната с оглед осигуряване на стабилни темпове на икономически растеж, както и от способността ѝ да поддържа стабилна макроикономическа среда чрез продължаване на започнатите структурни реформи. Демографските фактори ще имат важна роля в този процес.

Фигура 7. Изменение на БВП спрямо предходна година по пазарни цени в България, ЕС и еврозоната в периода 2004-2016 г. (%)

Източник: Евростат

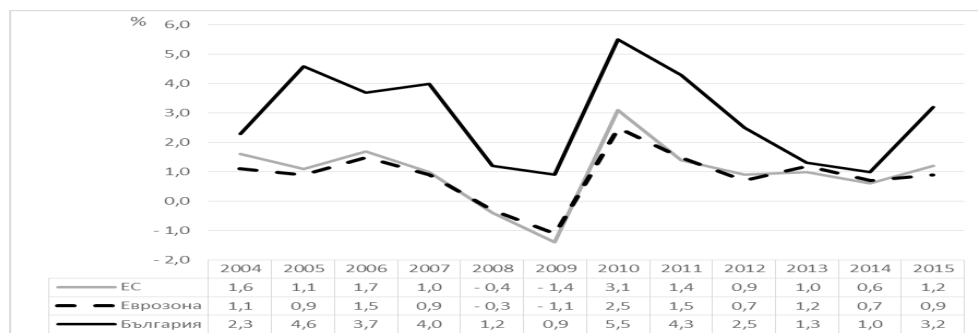
До 2007 г. увеличението на БВП на България на годишна база е високо и нараства от 6.4% през 2004 г. до 7.3%, като тези стойности са повече от двойно по-високи от средните стойности за еврозоната и ЕС. През 2008 г. се отчита леко понижение на икономическия растеж в страната до 6%, докато понижението на показателя за еврозоната и ЕС е значително по-голямо. Докато през 2007 г. средният икономически растеж в еврозоната е 3%, а този в ЕС – 3.1%, през 2008 г. както в еврозоната, така и средно за страните – членки на ЕС, той възлиза на 0.4%. Върху изменението на показателя влияние оказва световната финансова криза. През 2009 г. в България, еврозоната и ЕС са отчетени отрицателни стойности. Намалението на БВП в България от 3.6% е по-малко в сравнение с това в еврозоната в размер на 4.5% и в ЕС на стойност 4.4%. Върху тези стойности на показателя влияние оказва дълговата криза в еврозоната. През периода 2010-2016 г. в България е отчетен икономически растеж с изключение на 2012 г., когато стойността на показателя е 0%. Но през тази втора част от анализирания период икономическият растеж в страната е значително по-нисък. През 2010 г. той възлиза на 1.3%, като нараства до 3.4% през 2016 г., но все още е значително под нивата преди финансовата криза. През 2010 и 2011 г. в еврозоната и ЕС е отчетен икономически растеж, но през 2012 г. БВП отново намалява, като в еврозоната това намаление продължава и през 2013 г. От 2014 г. до края на периода в страните – членки на еврозоната и ЕС, се наблюдава макар и нисък икономически растеж. През периода 2004-2015 г., с изключение на 2010 г., България отчита темп на икономически растеж, надвишаващ средния за еврозоната, което спомага допълнително за процеса на реална конвергенция. Стойностите за България са по-високи и в сравнение с тези средно за страните – членки на ЕС, с

изключение на 2010 и 2014 г. Следва да се отбележи, че стойностите на показателя за България, еврозоната и ЕС до голяма степен се изменят паралелно през периода 2004-2015 г. (фигура 7).

Нарастването на реалната производителност на труда на един отработен човекочас в България до 2007 г. е по-значително, след което се отчита рязко понижение до 1.2%, като то продължава и през 2009 г. Въпреки понижението, реалната производителност на труда на един отработен човекочас в България продължава да нараства, докато през 2008 и 2009 г. в еврозоната и ЕС са отчетени отрицателни стойности на показателя. Наблюдаваното изменение на реалната производителност на труда на един отработен човекочас в България, ЕС и еврозоната, спрямо предходната година вероятно може да се обясни с глобалната финансова криза. През 2010 г. както в България, така и в еврозоната и ЕС е отчетено най-голямото нарастване на реалната производителност на труда на един отработен човекочас през периода 2004-2015 г., след което показателят непрекъснато и значително намалява до 2014 г. През 2015 г. отново е отбелязано покачване. Следва да се отбележи, че през периода производителността на труда в България нараства с по-високи темпове отколкото в еврозоната и ЕС, което позволява на страната да намали големия диференциал на производителността на труда. И при този показател се наблюдава до голяма степен паралелно изменение за България, ЕС и еврозоната през периода 2004-2015 г.

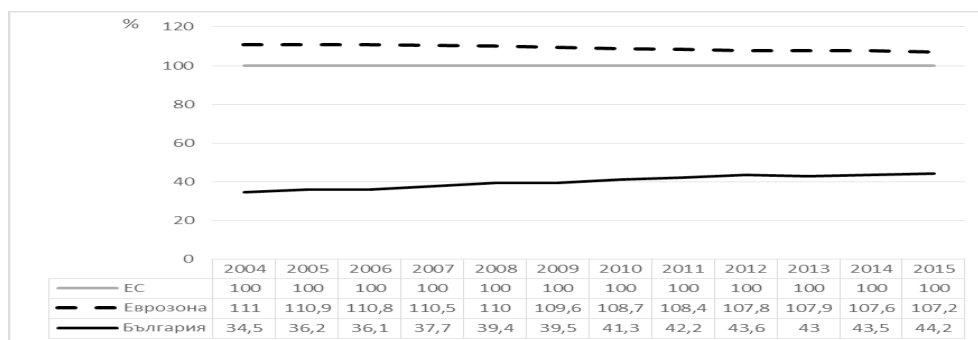
Не са налични данни за реалната производителност на труда на един зает в България, ЕС и еврозоната за периода 2004-2015 г. при ЕС28 = 100. На фигура 9 е представено изменението на номиналната производителност на труда на един зает в България, ЕС и еврозоната за периода 2004-2015 г., като EU28 = 100.

Европейски съюз

Фигура 8. Реална производителност на труда на един отработен човекочас в България, ЕС и еврозоната спрямо предходната година за периода 2004-2015 г. (%)

Източник: Евростат

Фигура 9. Индекс на номиналната производителност на труда на един зает в България, ЕС и еврозоната за периода 2004-2015 г. (ЕС28 = 100) (%)

Източник: Евростат

Стойността на номиналната производителност на труда на един зает в България е с 65.5% по-ниска от средната номинална производителност на труда на един зает в ЕС. През целия анализиран период от 2004 до 2015 г. се наблюдава непрекъснато и постепенно нарастване на стойностите на показателя за страната ни. През 2015 г. е достигната най-високата стойност за периода, като номиналната производителност на труда на едно наето лице в България вече е с 55.8% по-ниска от средната номинална производителност на труда на едно наето лице в ЕС, т.е. отчетено е подобрение. Въпреки това производителността на труда в България остава ниска. В еврозоната производителността на труда надвишава стойностите на показателя за

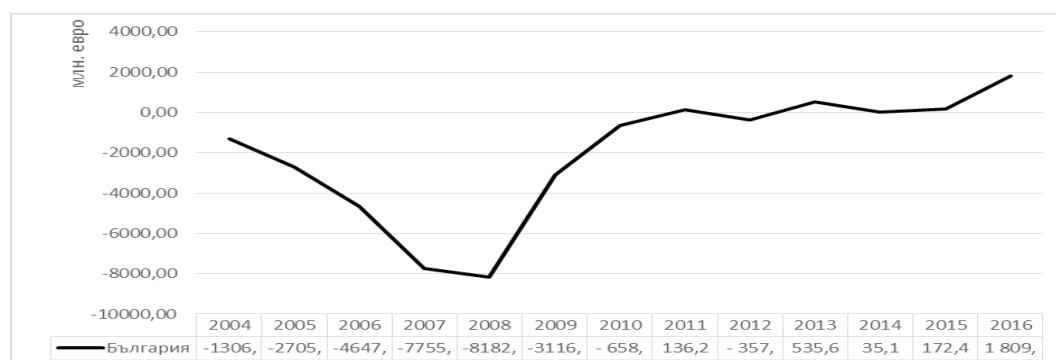
ЕС през периода 2004-2015 г. Наличието на такъв сериозен диференциал по отношение на производителността на труда е сигнал за евентуално задълбочаване на различията, които така или иначе съществуват между страните членки по отношение на показателя производителност на труда, при евентуално участие на България в еврозоната. В периода на европейска интеграция България постига значителен напредък в реалната конвергенция на доходи, като основните причини са високият икономически растеж, доверие във функционирането на паричния съвет, привличането на преки чуждестранни инвестиции, но въпреки това страната продължава да бъде на последно място по БВП на глава от населението в ЕС, което налага повишаване

производителността на труда чрез повече инвестиции в нови технологии и в образование и повишаване на квалификацията.

Салдото по текущата сметка на България в началото на разглеждания период е с отрицателна стойност -1306.90 млн. евро. До 2008 г., включително, то се влошава и в посочената година дефицитът възлиза на -8182.50 млн. евро. Тези данни са показателни за негативното влияние на глобалната финансова и икономическа криза, прераснала в дългова криза в еврозоната, върху текущата сметка на платежния баланс на България, и по-специално върху износа на България. Еврозоната е основен пазар за българския износ. След 2008 г. салдото по текущата сметка бележи подобрене и през 2011 г. е вече положително и е равно на 136.2 млн. евро. През 2012 г. е отчетен отново дефицит по текущата сметка на България, възлизащ на -357.7 млн. евро, след което през 2013 г. отново е отчетен излишък по текущата сметка от 535.6 млн. евро. Салдото по текущата сметка се запазва активно до края на анализирания период, като през 2016 г. то е на стойност от 1 809.6 млн. евро, като това е най-високата стойност на показателя за периода 2004-2016 г. Следва да се отбележи, че финансовата и икономическа криза влошава салдото по текущата сметка на платежния баланс на България, но със-

стоянието както на текущата, така и на капиталовата сметка на платежния баланс на България от 2009 г. до момента се подобрява (Доклад за конвергенцията, ЕЦБ, юни 2016 г., с. 78) (фигура 10).

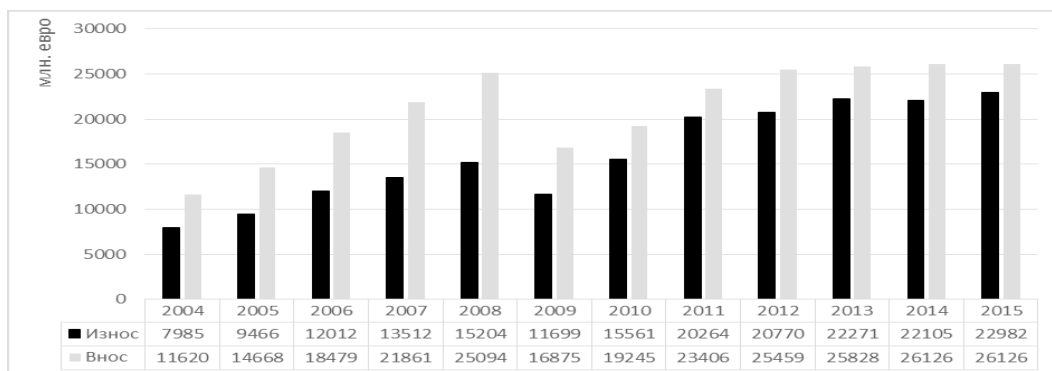
Износът и вносът на България нарастват непрекъснато в периода 2004-2015 г., с изключение на 2009 г., когато е отчетено намаление. По-конкретно, българският внос нараства от 11 620 млн. евро през 2004 г. до 26 126 млн. евро през 2015 г. или повече от двойно, а износът на България се увеличава от 7985 млн. евро през 2004 г. до 22 982 млн. евро през 2015 г. или близо три пъти. Прави впечатление, че през периода 2004-2008 г. българският износ нараства с по-бавни темпове в сравнение с вноса. Най-голям дял във вноса и износа на България заемат страните – членки на ЕС. Износът за държавите на Балканския полуостров значително се повишава през 2006 г. и оттогава се задържа на близки нива. През разглеждания период над осем пъти е нараснал българският износ за държави в Азия като Китай и Грузия. Леко се е увеличил и износът за страни в Америка като САЩ, Канада и Бразилия. Същото показват и данните за Русия и Украйна. Значително се увеличава износът за Турция. Извън ЕС голям дял във вноса на страната ни заемат Русия, Турция, Китай (Кънева, 2014, с. 278-285) (фигура 11).

Фигура 10. Салдо по текущата сметка на платежния баланс на България през периода 2004-2016 г. (млн. евро)

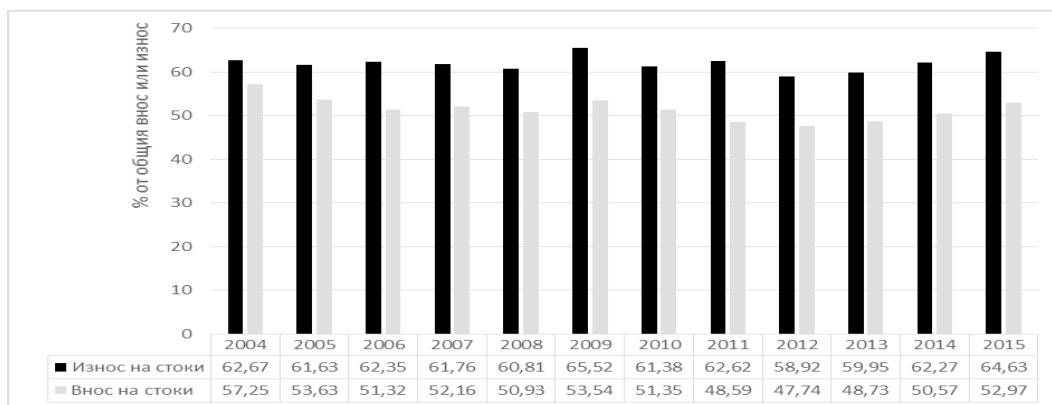
Източник: БНБ

Европейски съюз

Фигура 11. Износ и внос на стоки в България през периода 2004-2015 г. (млн. евро)

Източник: НСИ

Фигура 12. Внос и износ на България с ЕС в периода 2004-2015г. (% от общия внос или износ)

Източник: БНБ

Оценката на степента на търговска интеграция се базира на тенденциите на развитие на търговията на България със страните – членки на ЕС, в резултат на нейната либерализация и достъпа до вътрешния пазар. Износът за страните – членки на ЕС, заема много голям дял от общия износ на стоки от България през целия анализиран период. През периода 2004-2008 г. дялът на износа за ЕС в общия износ на България намалява незначително от 62.67% през 2004 г. до 60.81% за 2008 г., въпреки че в абсолютно изражение през разглеждания период износът на България за ЕС нараства постоянно до 2008 г., включително, като възлиза на 5004.0 млн. евро за 2004 г.

и е 9245.0 млн. евро за 2008 г. През 2009 г. българският износ към страните – членки на ЕС, заема най-голям дял в износа на България като цяло през периода 2004-2015 г. от 65.52%. През 2009 г. бе отчетено значително намаление в абсолютна стойност на износа за ЕС, като той достига сумата 7665.7 млн. евро, но намалението на стойността на общия износ на страната е по-значително – от 15204.0 млн. евро през 2008 г. до 11699.2 млн. евро за 2009 г. Силното намаление на износа е резултат от световната финансова и икономическа криза и дълговата криза в еврозоната. През 2010 г. стойността на показателя намалява до нивата си от преди финансовата кри-

за, като възлиза на 61.38%, и се задържа на близки стойности до 2015 г., когато отново е отчетено повишение до 64.63%. През 2010 г. износът за ЕС отново се повишава в абсолютна стойност, достигайки сумата от 9551,1 млн. евро, което надвишава стойността от 2008 г. Възходящата тенденция на износа към страните – членки на ЕС, се запазва до края на разглеждания период и за 2015 г. той е равен на 14852,7 млн. евро. От страните членки износът за Германия, Италия и Гърция е с най-голяма стойност. През анализирания период има значително нарастване на износа към Австрия, Белгия, Франция, Испания и Румъния.

През 2015 г. дялът на вноса от страните – членки на ЕС, който е равен на 13960,4 млн. евро, или 52,97% от вноса на нашата страна, е най-голям в сравнение с другите търговски партньори на България. Тези данни потвърждават позицията на страните – членки на ЕС, като основни търговски партньори на България. Първоначално вносът от страните – членки на ЕС, като дял от общия внос на България намалява през 2005 г., след което стойността на показателя се запазва на сравнително близки равнища през анализирания период до 2009 г., а после се наблюдава тенденция на понижение до 2012 г., когато се равнява на 47.74%. От 2013 г. до края на разглеждания период отново е отчетено повишение до 52.97% през 2015 г. Вносът от ЕС нараства в абсолютно изражение в периода 2004-2008 г., като стойността му за 2004 г. е 6652,5 млн. евро, а за 2008 г. той възлиза на 12781,5 млн. евро. През 2009 г., както и при износа, вносът от ЕС спада до 9034,8 млн. евро. През 2010 г. се отбелязва леко повишение, но достигнатата стойност от 9881,7 млн. евро се запазва на нива близки до тези на предишната година. До края на разглеждания период се забелязва увеличение на вноса от ЕС. От страните – членки на ЕС, вносът от Гер-

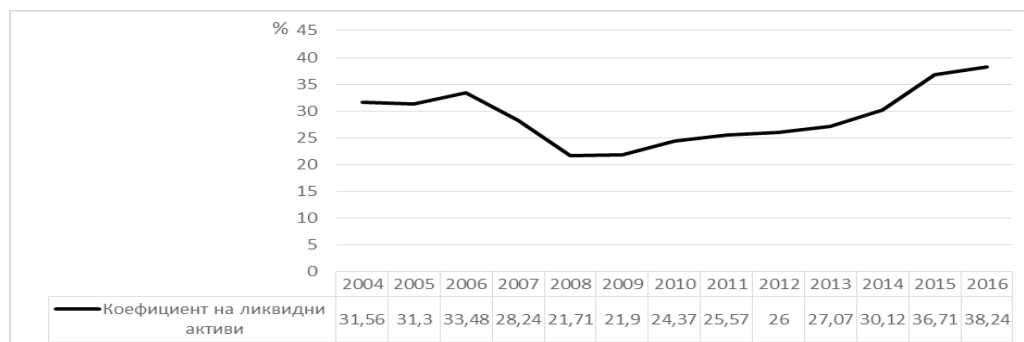
мания, Италия, Румъния и Гърция е с най-голяма стойност.

Степената на търговска интеграция е важно условие за конвергенцията на страната с ЕС. Данните показват висока степен на отвореност на българската икономика към ЕС. Българската икономика е добре интегрирана с еврозоната посредством свързаност чрез търговията и инвестициите (Доклад за конвергенцията, ЕЦБ, юни 2016 г., с. 78). Най-голям дял във вноса и износа на България заемат страните – членки на ЕС.

Българският финансов сектор е добре интегриран във финансовата система на ЕС. Един от основните канали на интеграция представлява банковата система. Дялът на активите в българската банкова система, притежавани от чуждестранни банки, е много голям. Съгласно данни на БНБ към края на декември 2016 г., дялът на гъщерните банки от ЕС в българската банкова система е 72.9% (Банките в България октомври – декември 2016 г., БНБ, с. 7).

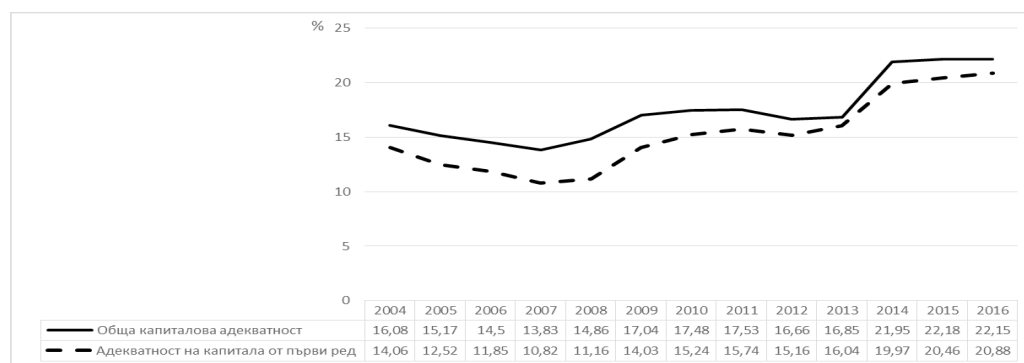
До 2007 г. българските банки поддържат високи стойности на коефициента на ликвидни активи. През 2008 г. се отчита рязко понижение на стойностите на показателя в сравнение с предходната година, съответно 28,24% за 2007 г. и 21,71% за 2008 г. Това изменение може да се обясни с влиянието на световната финансова криза. През 2009 г. показателят не се изменя. Той нараства по-значително през 2010 г., след което продължава да се увеличава през следващите години, но по-плавно. Следва отново по-значително по размер покачване през 2015 г., а през 2016 г. достига 38,24%, което е и най-високата стойност на показателя през анализирания период. Банките спазват надзорната препоръка за най-малко 20% покритие с ликвидни активи на привлечените средства от граждани и институции, различни от кредитни. Ликвидността на българската банкова система остава стабилна в периода на финансова криза (фигура 13).

Европейски съюз

Фигура 13. Коефициент на ликвидни активи на банковата система в България през периода 2004-2016 г. (%)

Източник: БНБ

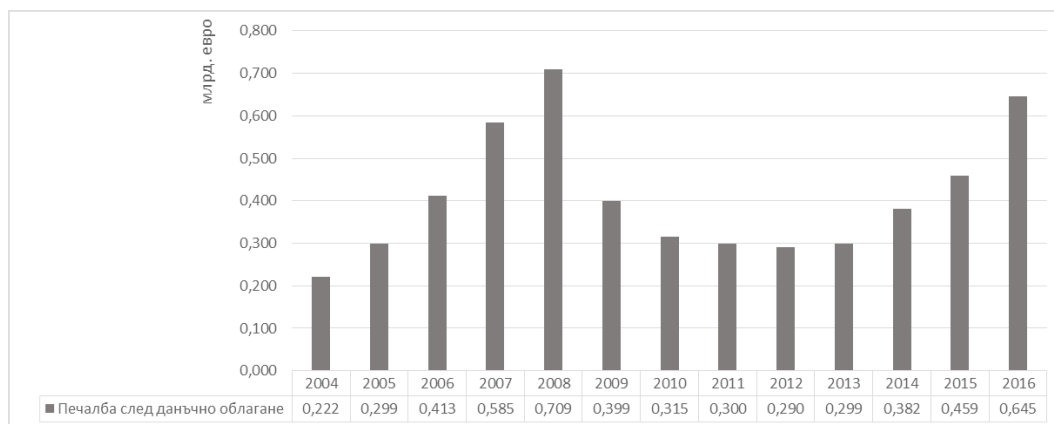
Фигура 14. Обща капиталова адекватност и адекватност на капитала от първи ред на банковата система в България през периода 2004-2016 г. (%)

Източник: БНБ

Общата капиталова адекватност на българските банки намалява до 2007 г. Стойностите на показателя нарастват през периода 2008-2011 г. Съществено по размер нарастване се наблюдава през 2009 г. и за няколко години показателят остава на почти непроменени нива. През 2012 г. е отчетено понижение, след което до края на анализирания период стойностите му нарастват. Най-голямото по размер покачване на показателя е отчетено през 2014 г. През периода 2004-2016 г. адекватността на капитала от първи ред на българските банки се изменя аналогично на общата капиталова адекватност. Капиталовата адекватност на банковата система остава много добра. Общата капиталова адекватност и

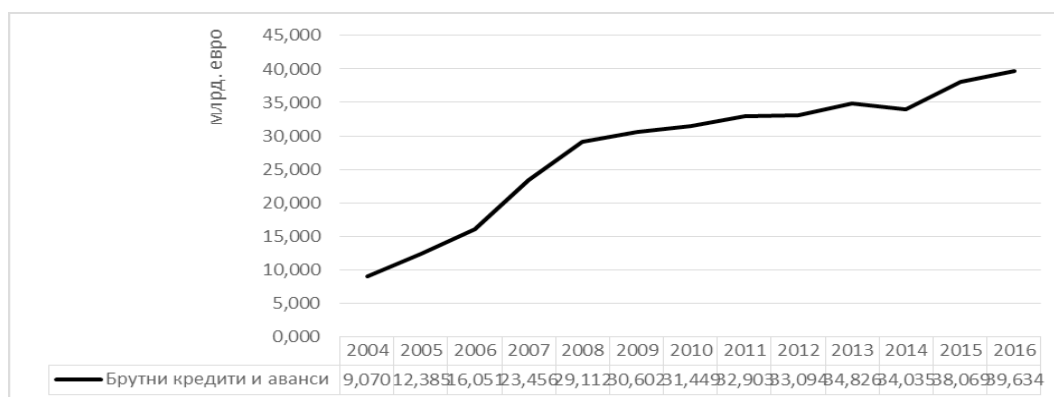
адекватността на капитала от първи ред са значително над минималните изисквания на Българската народна банка. (Фигура 15.)

Печалбата след данъчно облагане на банките в България нараства до 2008 г. до най-високата ѝ стойност за анализирания период. През 2009 г. печалбите след данъчно облагане на банките в България намаляват драстично, като спадаът продължава с по-бавни темпове до 2012 г. Следва леко повишение на печалбата през 2013 г. и по-значително увеличение през периода 2014-2016 г. до 0,645 млрд. евро. Този показател много ясно отразява последиците от финансовата криза върху дейността на банките (Кънева, Трифонова, 2016, с. 5-23) (фигура 15).

Фигура 15. Печалба след данъчно облагане на банковата система в България през периода 2004-2016 г. (млрд. евро)

Източник: БНБ

Фигура 16. Брутни кредити и аванси на банковата система в България през периода 2004-2016 г. (млрд. евро)

Източник: БНБ

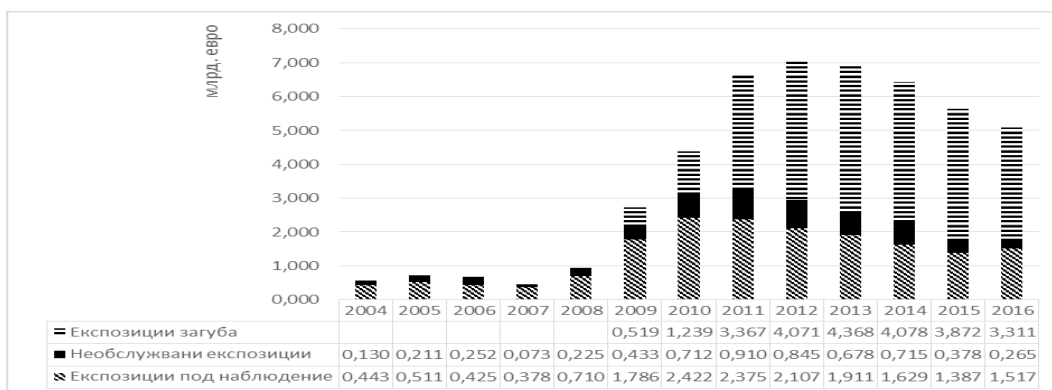
Брутните кредити и аванси на банките в България увеличават стойността си през периода. Те съществено нарастват до 2008 г. През периода 2009-2014 г. стойността на показателя се запазва на близки равнища. През 2015 г. покачването е по-съществено. По време на финансовата криза банките намаляват отпуснатите кредити. Те значително увеличават изискванията си към потенциални кредитополучатели, което намалява допълнително броя на одобрените за финансиране проекти (фигура 16).

Ефектът от финансовата криза се вижда ясно и в динамиката на рисковите експозиции на банките. През 2008 и 2009 г. експозициите под наблюдение на българската банкова система почти удвояват своя размер, като увеличението продължава и през 2010 г. От 2011 г. тенденцията се обръща и следва умерено намаление до 1,387 млрд. евро през 2015 г. През 2016 г. отново е отчетено повишение. Необслужваните експозиции нарастват непрекъснато от 2007 до 2011 г. През следващите две години се от-

Европейски съюз

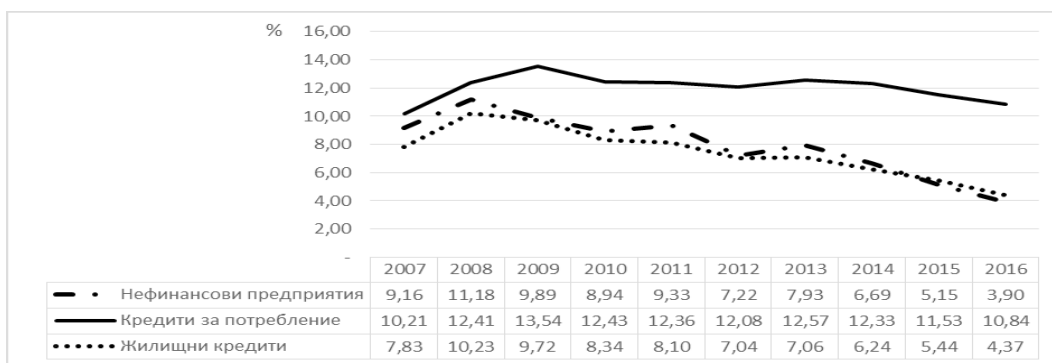
белязва лек спад в тяхната стойност. През 2014 г. отново се наблюдава значително увеличение. През 2015 и 2016 г. стойностите на показателя чувствително намаляват. Данни за експозиции, класифицирани като загуба, са налични от 2009 до 2016 г. От 2009 до 2013 г. този показател е повишил стойността си почти девет пъти. От 2014 г. до края на анализирания период тенденцията се обръща и стойностите на показателя намаляват (фигура 17).

През 2008 г. е отбелязано покачване на лихвените проценти по кредитите за предприятия. През следващите две години лихвените проценти по новоотпуснати кредити за предприятия намаляват. През 2011 г. този показател отново нараства. През 2012 г. намалението е значително – до 7.22%. Следва малко по размер увеличение през 2013 г., след което до края на периода лихвените проценти постоянно намаляват до 3.90% през 2016 г., което е и

Фигура 17. Рискови експозиции на банковата система в България през периода 2004-2016 г. (млрд. евро)

Източник: БНБ

Фигура 18. Лихвени проценти по нов бизнес по кредити в левове за сектори „нефинансови предприятия“ и „домакинства“ по оригинален матуритет на банковата система в България през периода 2007-2016 г. (%)

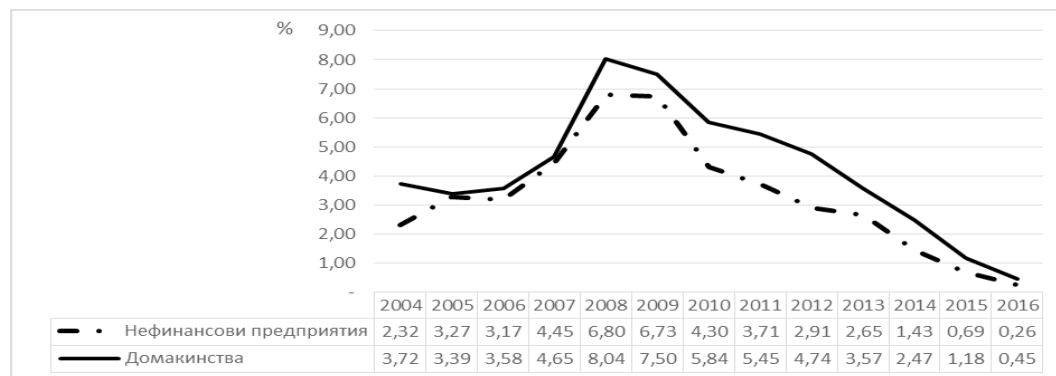
Източник: БНБ

най-ниската стойност на показателя през периода 2007-2016 г. Лихвените проценти по потребителските кредити първоначално нарастват до 2009 г. След това до 2012 г. се наблюдава намаление до 12.08%. През 2013 г. лихвеният процент по потребителските кредити отново леко нараства, след което до края на периода е отчетено понижение до 10.84% през 2016 г. – ниво, близко на това в началото на анализирания период. Лихвените проценти при ипотечните кредити значително нарастват през 2008 г. до 10.23%. От 2009 г. те непрекъснато плавно намаляват, като през 2016 г. достигат 4.37%, което е най-ниската стойност през разглеждания период. В периода 2007-2016 г. се наблюдава тенденция на намаляване на лихвените проценти по кредити, отпускани от банките в България, което е най-силно изразено при кредитите за корпорации. Конкуренцията за привличане на клиенти между банките води до съществено намаление на лихвените проценти по кредитите (фигура 18).

Първоначално лихвените проценти по новооткрити депозити на предприятия на-

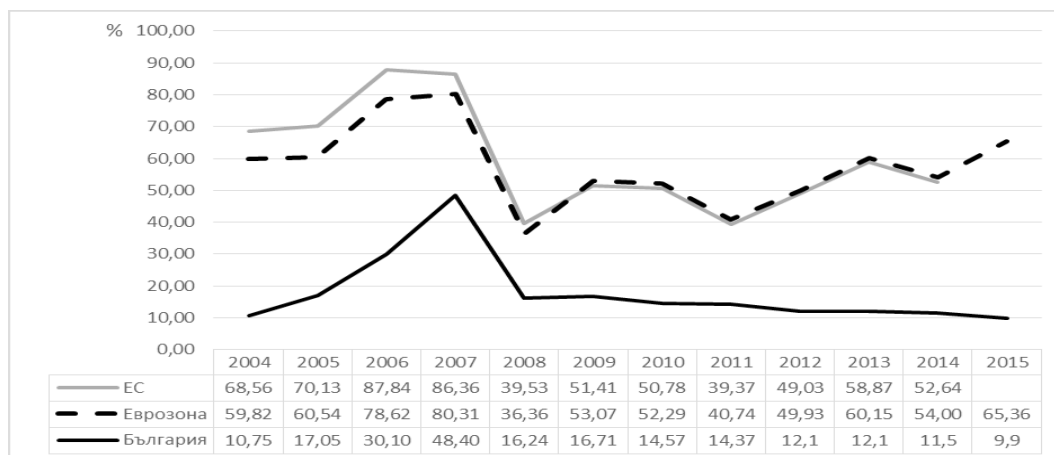
растват до 2008 г., като се запазват на близки нива през 2009 г. От 2010 г. показателят непрекъснато намалява с бързи темпове до края на периода. Лихвените проценти по депозити на домакинства също нарастват почти двойно през 2008 г. Вероятно това може да се обясни с новите изисквания за стабилност на БНБ и политиката на презапасяване с финансови средства. От 2009 г. лихвените проценти по новооткрити депозити на корпорациите намаляват над 26 пъти, а лихвените проценти по депозити на домакинствата се понижават над 17 пъти, достигайки най-ниското си ниво през 2016 г.

Световната финансова и икономическа криза и дълговата криза в еврозоната оказват негативно отражение върху финансовите показатели на българските банки. Най-ясно отражението на кризата е видно при изменението на печалбата след данъчно облагане и рисковете експозиции на банките. Въпреки негативните последици, българските банки са стабилни и успешно устояха на кризисните процеси.

Фигура 19. Лихвени проценти по нов бизнес по срочни депозити в левове на сектори „нефинансови предприятия“ и „домакинства“ над 1 ден до 1 година на банковата система в България през периода 2007-2016 г. (%)

Източник: БНБ

Фигура 20. Пазарна капитализация на котираните местни компании в България, ЕС и еврозоната за периода 2004-2015 г. (% of БВП)

Източник: Световна банка

Пазарната капитализация на котираните местни компании като процент от БВП в България нараства близо пет пъти до 2007 г. – до 48.40% в сравнение с 2004 г., когато възлиза на 10.75% от БВП. През 2007 г. е отчетена и най-високата стойност на показателя през периода 2004-2015 г. за България. През 2008 г. пазарната капитализация на котираните местни компании рязко намалява до 16.24% от БВП. Намалението на стойностите на показателя в по-малка степен продължава до края на анализирания период, като през 2015 г. той представлява 9.9% от БВП. Капиталовият пазар в България е по-малък и по-слабо развит от пазарите в еврозоната. Пазарната капитализация на котираните местни компании за България е значително по-ниска в сравнение със страните – членки на еврозоната и ЕС. Пазарната капитализация на котираните местни компании в еврозоната за 2015 г. е 65.36% от БВП. Стойностите на пазарната капитализация на котираните местни компании за еврозоната и ЕС се изменят паралелно през анализирания период. През периода 2004-2008 г. стойностите на показателя за ЕС превишават тези на еврозоната. Както и при България, при стойностите на показателя за ЕС и еврозоната

се наблюдава рязко понижение през 2008 г. Следва покачване, но през 2011 г. отново е отчетено намаляване на пазарната капитализация на котираните местни компании в ЕС и еврозоната. След това стойностите на показателя отново се увеличават и през 2014 г. пак се понижават.

2.3. Съвместимост на националното законодателство

Съгласно Доклада за конвергенцията на Европейската централна банка за 2016 г., Законът за БНБ, Законът за предотвратяване и установяване на конфликт на интереси и Законът за кредитните институции не отговарят на всички изисквания за независимост на централната банка, забрана за парично финансиране и правна интеграция в Евросистемата. (Доклад за конвергенцията, ЕЦБ, юни 2016 г., с. 85-91).

3. Заключение

Изводите, които могат да се направят от анализа на степента на конвергенция на икономиките на България и ЕС през периода 2004-2016 г., са:

- световната финансова и икономическа криза и финансовата криза в еврозоната имат силно влияние върху процеса на подготовка на България за членство в еврозоната;
- световната финансова криза и дълговата криза в еврозоната спомагат за покриването на критерия за ценова стабилност от България, като от 2012 г. до края на анализирания период изчислените референтни стойности на показателя за ЕС превишават стойностите за България, т.е. страната ни покрива критерия за ценова стабилност;
- функциониращият в страната ни паричен съвет допринася за покриването на критерия за ценова стабилност, тъй като доведе до намаляване на инфлацията;
- България покрива критерия за дългосрочния лихвен процент през анализирания период 2004-2016 г., като изключение прави единствено 2009 г.;
- от началото на анализирания период до 2011 г. стойностите на лихвения диференциал между изчислените референтни стойности на дългосрочните лихвени проценти за ЕС и дългосрочните лихвени проценти в България са по-ниски, след което нарастват, но през 2016 г. отново е отчетен сравнително нисък инфлационен диференциал от 2,85%. Лихвеният диференциал между изчислените референтни стойности на дългосрочните лихвени проценти за ЕС и дългосрочните лихвени проценти в България е най-висок през 2012 г. – 7,59%;
- съотношението на бюджетен дефицит към БВП на България превишава референтната стойност за ЕС от 3% през 2009, 2010 и 2014 г. През останалите години от анализирания период стойностите на показателя са под референтната стойност и страната ни покрива този критерий за приемане в еврозоната;

- финансовата криза оказва негативно влияние по отношение на показателя бюджетен дефицит към БВП на България, тъй като през 2009 и 2010 г. стойностите му са над референтната стойност от 3% и България не покрива критерия за приемане в еврозоната. Но, от друга страна, с провеждането на адекватна бюджетна политика от страната ни, проблемите, свързани със свръхдефицита по държавния бюджет, бяха преодолени. Това спомага за повишаване на доверието на ЕС в България. Структурната фискална политика и фискалната дисциплина са важни за поддържане на макроикономическа и финансова стабилност в страната;
- световната финансова и икономическа криза влияе негативно върху показателя дял на държавния дълг в БВП на България, който нараства от 2009 г. до края на разглеждания период в България, но стойностите му остават много под референтната стойност от 60%, и България покрива този критерий през целия период 2004-2015 г.;
- по много от икономическите показатели, включени в анализа, представянето на България е много по-лошо в сравнение със стойностите им за ЕС и еврозоната, но се наблюдава подобряване на представянето на България и сближаване със средните стойности за ЕС;
- анализът на икономическите показатели за България показва, че е необходимо да се запази стабилността на финансовата система и да се увеличи производителността на труда в България;
- световната финансова и икономическа криза и финансовата криза в еврозоната имат отрицателен ефект върху развитието на българската и европейската икономика, но спомагат за покриване на част от критериите за приемане на евро от България.

Цитирани източници:

Банките в България октомври – декември 2016 г., БНБ.

(Bankite v Bulgaria oktomvri – dekemvri 2016 g., BNB)

Доклад за конвергенцията, ЕЦБ, юни 2016 г.

(Doklad za konvergentsiata, ETSCB, yuni 2016 g.)

Договор за Европейския съюз (Договор от Маастрихт), подписан на 7 февруари 1992 г., в сила от 1 ноември 1993 г.

(Dogovor za Evropeyskia sayuz (Dogovor ot Maastriht), podpisan na 7 fevruari 1992 g., v sila ot 1 noemvri 1993 g.)

Кънева, А., 2014. Анализ на салдото по текущата сметка на платежния баланс на България, Десета юбилейна международна научна конференция на младите учени на тема „Икономиката на България и Европейския съюз – съвременни предизвикателства и подходи за решения“, Финансово–счетоводен факултет, УНСС, Университет на гр. Болоня, Италия, Полтавски университет по икономика и търговия, Украйна, Луцки национален технически университет, Украйна, ВУЗФ, 13 ноември 2014 г., София, сборник с доклади на CD, с. 278-285.

(Kaneva, A., 2014. Analiz na saldoto po tekushtata smetka na platezhniya balans na Bulgaria, Deseta yubiley na mezhdunarodna nauchna konferentsia na mladite ucheni na tema "Ikonomikata na Bulgaria i Evropeyskia sayuz – savremenni predizvikatelstva i podhodi za reshenia", Finansovo–schetovoden fakultet, UNSS, Universitet na gr. Bolonya, Italia, Poltavski universitet po iekonomika i targovia, Ukrayna, Lutski natsionalen tehnikeski universitet, Ukrayna, VUZF, 13 noemvri 2014 g., Sofia, sbornik s dokladi na CD, s. 278-285.)

Кънева, А., С. Трифонова, 2016. Развитие на банковата система в България през периода 2007-2015 г. Влияние на световните кризисни процеси, *Икономически и социални алтернативи*, бр. 2, с. 5-23.

(Kaneva, A., S. Trifonova, 2016. Razvitie na bankovata sistema v Bulgaria prez perioda 2007-2015 g. Vliyanie na svetovnite krizisni protsesi, *Ikonomicheski i sotsialni alternativi*, br. 2, s. 5-23.)

<http://ec.europa.eu/eurostat>

<http://www.bnb.bg/>

<http://www.ecb.europa.eu/>

<http://www.nsi.bg/>

<http://www.worldbank.org/>